

Душко Домановић

РАЗВИГОР

Десет свежих мириса, у десет подгрејаних слика

*Када ће њишају како излега јушро,
џи им реци да ниси била џу.
Краљ Чачка*

Слика нулта (увод у слику)

Фотографија која мора бити снимљена да би постојала и да би рекла то што је као могућност наумила, те која се не да домислити и досањати, једнако је несрећна као и хлеб, печен, рецимо, у каквом хипотетички езваздушном простору у ком, неким чудом, ватра гори, хлеб који, ма колико хрскав, мекан, издашан и румен био, никада неће замирисати. Ни првог смрада из пелена, ни последње промаје из самртног погледа ка сину јединцу који ће, без обзира на молећиви шапат из очеве трепавице, кућу и њиву свакако продати, пре но иловача из костију покојника реуму извуче. Немаштовитији фотографи, а има их не много мање од немаштовитих људи васколиких, иако су давних дана смислили изговор који вели да „слика говори више од хиљаду речи”, заборавили су да слика без речи мирисати не уме. А свет без речи безвреднији је но реч без света. Стога, ових неколико непостојећих фотографија, за овај непостојећи албум, ваља снимити тако да миришу на грмљавину јулску, на оне керамичке шољице на бандерама, на праћке дечачке, на први асфалт сеоски, на прву срамоту детињу, на први доказ смрти, на прву наду у бесмрт. Најзад, на врућ хлеб, што за очи и цигерицу душом меканом уједа. Нека буде слика, нека буде мирис, нека буде хлеб. И смрт и бесмрт нек буду, јакако.

Слика прва

Под металном конструкцијом у коју се, спокојно, попут ситих и нами- рених власи Медузиних, уплела винова лоза, стоји дечак од три или четири године. На ногама има гумене чизме, изнад голих лоптастих колена висе му некакве офуцане гаће, а над гаћама, једнако офуцана, дечачки неуредна мајица. Слика је црно-бела, али је све у боји, укљу- чујући и дечакове светлоплаве, безмало беле локне, које му вире испод тегет радничког качкета што му га је први комшија на главу натукао. Комшија, видеће се то на неким каснијим сликама које у овај албум не могу стати, никада неће имати своју децу, те ће му дечак, што мирише на осиња гнезда у пећини од презрелих гроздова, у неколико наред- них живота сином рођеним бити. На слици се још чује и како дечакова мајка, с друге стране ограда, забринуто галами „долази кући, убићу те”. И, ево, још га није убила. Иза дечакових локни оцртава се жива кућа, иза куће ливада, зеленија од зеленог диносауруса у блоку за цртање, бр. 4. Ево баш јуче, тридесет осам година касније, комшија ће дечака на ракију позвати, да му по хиљадити пут прича вицеве о Босанцима и Словенцима, анегдоте о оном Македонцу из војске што им је у ка- сарну прошверцовао литар вињака и сећања на оног мусавог дечака у тунелу од винове лозе. Дечак ће, авај, журити. Хоће ли на ракију стићи следећи пут – показаће истрага. Или обдукција, не зна се.

Слика друга

Море је плаво и велико, никако бескрајно. Јер бескрајно је недохват- љиво, а недохватљиво не постоји. Има га таман до оног штепа који прошива оку једва видљив потез на ком се рукав пучине улива у кључну кост неба. И исто то море, ваља рећи, не да мирише, него миришеееее, кô Морава, кад је најчистија, пред олују. Баш онако као што простом човеку свако непознато јело има укус *кô йилејина, само лейше*. У кадру су дечак, његова сестра, отац и мајка. Негде у оно време кад је „имате ли шибицу?”, полако али сигурно устукнуло пред „имате ли упаљач?”, јер шибица је, боже мој, тако демодје, па кад би је човек, ре- цимо, креснуо у чекаоници дома здравља да цигарету припали, вазда би се нашло неко fino васпитано градско чељаде да му понуди упаљач и да му каже: „Немојте, молим вас, тај мирис фосфора ме баш јако ири- тира, можда сам и алергичан.” У следећем кадру, што се из претходног већ излива, отац, мајка и сестра су на усијаној пешчаној обали, док дечак на врху тешког таласа јури за гуменом лоптом „на надувавање”.

Секунд касније, талас је већ бременитији за дечакових тридесет шест килограма, отац панично баца недопушену цигарету у песак и вади дечака из воде, чврсто га држећи, једном руком за плаве „спидо” купаће гаће, а другом за локне осољене страхом. Кад се врати на обалу и поново седне на врео песак, прићи ће му дебели немачки туриста нудећи му оно пола цигарете што ју је отац претходно бацио. Отац ће га погледати уз прећутану псовку, извадиће испод мокрог пешкира наквашену шибицу, те безуспешно креснути једном, двапут, трипут, све док се испред његовог лица не распали пламен из упаљача дебелог Немца.

Слика трећа

У нанином и дедином дворишту, где дечак проводи летње распусте од првог до последњег дана, расте дрво јабуке, чворновато, наборано, намучено, остарело, а ипак ћурански разшепурено између двеју кућа, једне бело окречене, набијаче од блата, прућа и сламе, одавно у селу најстарије, и друге нове, зидане, извајане од избрушених сталактита зноја што се низ ћерамиду оне прве још увек у потоцима слива. Јабука има три дебеле гране преживеле, окићене још незрелим плодовима, а у њиховом подножју, тачно понад грудног коша невисоког и погрбљеног стабла, скорела се смоласта слуз од њихове четврте сестре, по којне, ампутиране пре но је дечак умео јабуку да изговори. Из неправилног круга овог ожиљка, до несмотрености безбрижно, врабац пева о животу кога, тако ће дечак касније учити, заправо никада није био свестан. Жичани метак из жичане праћке, испаљен из натегнуте тетиве од гуме из ластиша, путоваће до врапца не дуже од једног трептаја дечаковог ока, али сасвим довољно да дечак, пре но први живот у животу сатре, први пут осети опор мирис препеченог кајања, стида и кривице. Онда ће дуго гледати кап крви што се згрушава на птичјим грудима које пулсирају најпре убрзано, па све спорије, док се сав ваздух из њих најзад не пресели у два отворена ока која у дечака гледају. У трави, подно оног првог ожиљка, остаће још један, док се и он, много година касније, заувек не настани у бившем дечаку, таман ту, негде, понад грудног коша. И често ће се дечак тога сећати, сваки пут кад потегне хладне воде ил' ракије, на оном месту где је јабука некад расла. Ту, између двеју кућа које већ годинама једна с другом не зборе. И питаће се још дечак, на истом том месту, ко је то смислио, и ко га је то лагао, да врапци ништа о животу не знају.

Слика четврта

Дечаков стриц, кад из тешке печалбе летом кући дође, вози наранцасту опел манту, за којом, на сувом и разлоканом макадамском путу, расту орканске галаксије од ситног шљунка и прашине. Унутрашњост манте пресвучена јамболијама што пецкају кожу и ноздрве, мирише на спаљену пластику и на музику из касетофона, посве другачије но што вуна овдашњих оваца мирише. Уз вазда хладну гајбу пива под терасом своје куће, где се смењују људи жељни да чују шта се у свету догађа и једе, стриц одвећ често изговара „шајзе”, и дечак, иако појма нема шта би то могло значити, ту и тамо и сâм „шајзе” каже, те ни крив ни дужан од оца добије укор, каткад и ћушкуну за уво. Понекад, једном или двапут током лета, у бабином дворишту, које није ограђено од стричевог, као ни од дворишта дечаковог оца што се на стричево наслања, стриц и отац окрећу прасе на ражњу, а дечак и сестра, са братом и сестром од стрица, умачу у хрскаву прасећу корицу ваздушасту и рупичасту средину хлеба. Три деценије касније, стриц ће се занавек паркирати, ту на оближњем гробљу, без опел манте, која је заједно са шљунком и прашином одавно претопљена у штогод корисније, можда баш у метална врата индустријске хале што преко пута негдањег ражња, без престанка, по сад већ асфалтираној улици, просипа прашину и опилке од прежваканих дебала шумских. Каткад, летом, кад брат од стрица из печалбе кући дође, дечак пожели с њим да подели онај мирис прашине од опел манте, мирис вруће прасетине, или мирис ливаде што је преко пута расла, зеленија од диносауруса у цртаћем блоку бр. 4. Уместо тога, за нос и стомак га угризе мирис порушене бабине куће, и мирис сунцем опрљеног катанца на капији између стричевог и очевог дворишта, на огради што је између њих, ваљда сама од себе, никла.

Слика пета

Дечак не воли да бежи из школе, али, ипак, воли да буде дечак. Стога се не одваја од остале деце кад кроз рупу у школској огради зашпартају преко оближње речице, а онда скроз до Мораве. Успут, види се то и на фотографији, пролазе крај големог воћњака о чије су крошње, као нацртане, обешене јабуке зреле. Иако „прскане и отровне”, довољно је у њих дунути, устију растворених у широко „О”, те их обрисати мајицом. Или марамицом, али дечаци марамице не носе. На Мораву избијају кроз густ топољак, подно моста, тамо где се тиха и до кључања прегрејала каснојунска вода низ брану од наталоженог камења прелива у брзак, низ који, већ у следећем кадру, једна за другом, јуре разгалам-

љене и усталасане дечје главе за којима се у немирним концентричним круговима ваља слаткаст мирис једног од последњих несташлука. Кад из воде изиђу, и уз воду се натраг врате, још један круг да обрну, деца се, као и дечак, силно зачуде што Мораве више нема. Гомиле грађевинског отпада, пластичних кеса и флаша и животињских изнутрица с једне и с друге стране толико су стиснуте да кад у траг воде што је преживео камен бациш нема довољно места пун круг да нацрта. Дечак се овде збуњено почеше по образу, а тамо, уместо мекане коже детиње, напипа густу, неизбријану браду. Ка школи се враћају кроз пањеве од посечених топола, те поред планина од навучене земље и шута, тамо где су, колико малочас, јабуке обешене висиле, а онда преко ледине којом је, могао би се заклет, до пре неколико минута речица она текла. На фотографији се чује и школско звоно, но, рупа у огради је заварена, повратка нема. И нема, одједном, више никога, тако да дечак ни данас не зна је ли се то изгубио он, или су се, можда, изгубили сви други.

Слика шеста

На гробљу дечаковог детињства живе искључиво прабабе и прадеде, те евентуално нешто мање времешна чељад, али животу посве непозната. Стога је гробље вазда весело окупљалиште за родбину и комшиluk, као и за случајне пролазнике, будући да је тик поред Ибарске магистрале нацртано. Кадар који ћу управо овековечити фото-апаратом, ретроактивно, снимљен је за неких давних Задушница, толико давних да је цело село, ево, живо, тако да се заправо и не зна коме су толики људи на гробове изишли. Ваздух мирише на ванилице, розен торту, гибаницу, печену пилетину, врућу ракију и восак из нагорелих свећа под чијим треперавим ореолима, као једина болна тачка на слици, зјапе отворене али посве бенигне ране у белој и свиленој кожи танког снега. При повратку кући, родитељи ће дечака спаковати у новог голфа локалног шверцера нафте, тек неколико година од дечака старијег, а возач ће му, кад дечак нешто трапавије залупи врата, прекорно и с висине рећи: „Полако, није ти ово ФАП”. Дечак ће стидљиво слегнути раменима, дуго не знајући шта да каже, све до прошлих Задушница, када се возачу, уклесаном у комад мермера, лично извинио због своје трапавости. На фотографији се види и како негдањи дечак збуњено звера око себе у, чини му се, хиљаде црних споменика, питајући се ко је уопште сву ту храну и врућу ракију на гробље донео кад је цело село, ево, сахрањено.

Првог септембра, школске 1987/88. године, првог дана дечаковог другог разреда основне школе, или, да слика изгледа озбиљније, средином друге половине минулог столећа, кроз масиван дрвени шток учионице прошао је ситан, мршав, кошчат, живахан створ, који ће, иако хронолошки други, довека остати дечаков први учитељ. У селу у ком се сви зову Милан, Драган или Радунка, учитељ Стале ће већ својим именом на дечака оставити утисак нечега новог, непознатог, великог. Иако га ћирилицы и латиници није научио, будући да је већ пре школе, на понос својих родитеља, читао и писао, дечаку ће, ипак, од учитеља остати далеко више сазнатих светова но што ће у будућој заборавности успети да их изгуби и заборави. Чак и кад му се у мозак и језик, кô у најрођенију кућу, уселе и трансцендентно, и трансцендентално, и епифаније, и концептуално, и спиритуално, и субверзивно и хипокризијско, остаће у дечаку највећа од свих речи, реч коју је управо од учитеља чуо, баш негде крајем оне школске године у којој је учитељ кроз врата дечакове учионице први пут прошао. Развигор, рећи ће учитељ, то је неки тако мекан, једва осетан ветар пролећни, али толико снажан да шуму преко ноћи уме натерати да олиста. Дечаку ће тај ветар толико моћан бити да ће му још истог дана песму, прву своју песму, написати. И за ту песму аплауз добити, први аплауз у свом првом животу, ни мање ни више до од рођеног учитеља. Прошле године, види се то на следећој неснимљеној фотографији, развигор ће посве неочекивано дунути у децембру. Уместо да олиста врбе и багрење, олистаће дечаковог учитеља, те га у нека будућа пролећа одувати. И замирисаће учитељ, а с њим и фотографија, на све петице, и на једну дебељушкасту девојчицу, и на друга из клупе, вазда најбољег, садашњег кума дечаковог. Замирисаће и на онај дрвени шток, што је одавно алуминијумским замењен, и на зазидану чесму у зиду школе, на један промашен пенал, на један поломљен кликер. Замирисаће, најзад, на један минули век, што се између дечака и дечака углавио, да дечак овај ванвремени и невремени има чиме цртати по једној никад снимљеној фотографији, на којој, ево, баш он, први, други или хиљадити, пише састав о свом првом учитељу, а учитељ не зна како да га оцени јер га је дечак, иако другог, првим нацртао. Кад какав зимски, или јесењи, развигор поново дуне, верује дечак, сликаће се са учитељем, док му оцену у вежбанку уписује.

Слика осма

У крупном плану је дечак, обема рукама налакћен на отворено окно вагонског прозора, негде, рецимо, на прузи Бар–Београд. Воз је још у станици, иза дечакових леђа у купее се ужурбано смештају путници са резервацијама, нервозно се свађајући са онима који резервације немају, а који су места заузели, док се кроз ходник, исуканих пендрека, полицајци ћурански шепуре, попут грана са негдање јабуке у дворишту дечакових нане и деде, само некако наопако, злоћудно. Дечака ништа од тога не занима. Занима га једино девојчица што му с перона маше. Има дугу смеђу косу, кап сока од боровнице на доњој усни, и помало трапаве и кратке ноге, у „икс” израсле. То је све чега се дечак сећа. Он је још у оној белој мајици са бецом „Азре”, коју је носио и два дана раније, када ће га девојчица безмало насумично зграбити за руку у гомили света и пољубити. Чињеница да је девојчица пет година старија, и да је већ два пута покушала, и опет ће покушати, да упише глумачку академију, дечака ће чинити поносним, готово као онда када је од учитеља аплауз за песму добио. Кад, на све то, један од двојице рмпалија што на прозору крај дечака висе буде оном другом рекао „виђе ону што плаче”, дечак ће толико пораста да му ни дан-данас неће бити јасно како је, тако огроман, неколико минута касније, кад је отправник дунуо у пиштаљку, успео у тунел да се увуче. У тунел обрастао каменом уместо презрелим гроздовима, на чијем ће се десетом метру сетити да од девојчице није узео број телефона, те да је, ето, ни за презиме није питао. Још много година потом, на фотографијама које ће накнадно бити снимљене и изнова на море и на прокључале пружне прагове станичних колосека мирисати, дечак ће бесомучно гледати телевизијске филмове и серије, девојчицу међу глумицама тражећи. Авај, кап сока од боровнице одвећ лако испари, а глумицама данашњим, на несрећу оних који их траже, ноге као да све из истог калуца цветају, кô да их је све исти развигор разлистао. Ниједна кратконога, ниједна иксонога. Или, можда, по проласку кроз тунел, и девојчице и дечаци – друкчије расту.

Слика девета

Дечак је већ одавно научио јабуку да изговори и развигор без ломљења прстију и језика преко оловке и тастатуре да превали. Кад хоће да лаже, рекао би да од тог „преваљивања” живи. Како год, ево га опет у кадру, пред сеоском продавницом, где повремено дође, тек да види колико му још кућу дели од врата индустријске хале што преко пута као ква-

сац расте. Крај њега, пред продавницом, седи први комшија, онај што му је некоћ качкет раднички на локне натукао. Комшија мирише на струготину из фабрике и на угрејано пиво. И каже му, успут, да од пи-сања 'леба нема, те да би му, евентуално, ако је баш запео, ваљало из-мислити неку причу коју још нико пре њега није написао. На дечаково питање каква би то прича могла бити, комшија замишљено вели: „Ево, нека буде о нама, сељацима, нека, ево, буде о мени, то још ником на памет није пало. Ал' да не буде о оном мени што сам био, него о неком мени што тек треба да буде. Знаш, не ваља ти то што си се у том што је било толико заглибио, па није ваљда баш све што ваља прошло, разбо-лећеш се од те прошлости толике!” Дечак га погледа с разумевањем, наизглед одобравајући, али ипак дода, тек да дечака не изневери: „Није то ништа, какав сам некад био.” Онда истресе вруће пиво, те још каже комшији: „Морам кући на ручак, обећао сам, убиће ме мајка.”

Слика десета (извод из слике) _____

Реч која каже, рецимо „хлеб”, колико год хлеб хрскав, мекан, издашан и румен био, ако мирисати не уме, једнако је несрећна као и фотографија која мора бити снимљена да би постојала и да би рекла то што је као могућност наумила, те која се не да доислити и досањати. Ни првог немуштог плача, ни последњег, једнако немуштог, а ипак изгово-реног, вапаја из умирућих устију, рецимо намештених у широко „О”, над прсканом и отровном кожом какве замишљене или измишљене јабуке детињства. Немаштовитији писци, а има их не мање него немаш-товитих фотографа, иако су давних дана смислили арогантно-теста-ментарну лаж која вели да „у почетку беш реч”, заборавили су, нажалост, да ће реч без слике вазда црно-бела бити, заточена у неким будућим данима без боје, какви ће човека напасти, ако речју не буде умео да црта. Најзад, заборавили су да је реч без слике безвреднија но свет без речи. Стога, ових неколико непостојећих фотографија, за овај непостојећи албум, ваља снимити тако да се румен из печеног хлеба сликом кроз реч прелива, тако да реч изнова прозбори, попут двеју давно завађаних кућа, грмљавином јулском, цвркутом оних керамич-ких шољица с бандера, затегнутим тетивама из праћки дечачких, кљу-чалим мирисом првог сеоског асфалта, стидљивим сећањем на прву срамоту детињу, првим доказом смрти, првом надом у бесмрт. Најзад, да тако подгрејане фотографије, у речи уклесане, на тек печено сећање миришу. Нека буде реч, нека буде слика, нека буде мирис, нека буде сећање. И дечак нека буде, јакако.